

„АРЗАМАС” – УКЛЕТИ ПРОСТОР СПАЈАЊА
ЧОВЈЕКА И НИШТАВИЛА

Ивана Димић, *Арзамас*, Лагуна, Београд 2016

Арзамас је прича о усамљености, болести и страху од смрти, али исто тако говори и о љубави у животима људи ненавикнутих на лијепо. Ивана Димић спада у ненаметљиве наше ауторе, у ауторе који живе своју књижевност градећи свијет на емоцијама и оном дубоко проживљеном. Није то одлика само *Арзамаса*, јер се и у осталим дјелима ове ауторке највише пажње посвећује личном, оном „ја” које интригира читаоца. У својих пет збирки кратких прича, које су обиљежиле њен вишедеценијски књижевни рад, списатељица је оно лично учинила доминантном категоријом, па данас Ивану Димић кроз њене кратке приче, па и драме, препознајемо као ауторку књига истинских емоција. Са *Арзамасом* ауторка остаје на истом трагу, што, у духу Бартове теорије, треба схватити као одлику поезике Иване Димић, а не као одлику њеног живота. Свијет *Арзамаса*, најбоље књиге објављене на српском језику у 2016. години по мишљењу НИН-овог жирија, јесте свијет сновиђења, борби и трпљења, свијет страдања духа ћерке зарад спашавања тијела мајке. И мада *Арзамас* на тематском и идејном плану, као и слојевитошћу и увјерљивошћу перспективе, доноси занимљив осврт на мучност савременог живљења, остаје упитна оправданост додјелјивања НИН-ове награде овом дјелу због проблема његовог жанровског одређења.

Наиме, колико год дефиниција романа била широка, и колико год подразумијевала присуство више жанрова, ово дјело не можемо одредити као роман. Структура је разбијена и не постоји универзална прича, нити ликови који би стварали потребну везу. Једини значајан кохезивни фактор је мотив смрти, а некохерентности композиције допринеси самосталност појединих дијелова текста. Прије свега то је драмски дио *Арзамаса*, а осим појединачних прозних фрагмената издваја се и нешто сложенија, шира и ничим неизазвана прича о Емили Дикинсон. *Арзамас* је дјело које садржи особине сва три књижевна рода: лирике, епике и

драме. У основи је драмски текст који у средиште ствари поставља догађаје из позних година живота дементне старије госпође и њене кћерке, слободне умјетнице. Прозни фрагменти пресијецају драмски текст и имају различит степен значаја и комплексности. Смјењивање драмских и прозних фрагмената додатно је утицало на доживљај *Арзамаса* као цјелине. Могуће је оба ова дијела текста читати и засебно, само драмски и само прозни. Лирско је присутно и у драмском тексту, као и у прозним фрагментима који су нарочито емотивно обојени јер у највећој мјери представљају субјективан доживљај и излив најдубљих емоција неименованих „ја”. Осјећања која су „без филтера” дата у прозним фрагментима одређују понашање „ликова” и њихове погледе на свијет, осамостаљујући се додатно у односу на цјелину. Због тога је *Арзамас* најбоље схватити као жанровски хибрид, цјелину драме и прича са високим присуством лирског.

Један од кључних мотива у *Арзамасу* јесте мотив смрти, и он има функцију лајтмотива. Он је најзначајнији кохезивни фактор који повезује прилично самосталне дијелове композиције. Смрт представља избављење или проклетство, јер живот обичног човјека XXI вијека представља управо ишчекивање оног тренутка у ком ће се прекинути болна, непредвидива, окрутна, летаргична веза са стварношћу. Ниједна истина није у тој мјери откривена и јасно исказана као истина о бесмислу живота из ког је ампутирана љубав. Притом, мотив смрти прати мотив страха. То је прогресивни страх од живота, од неизвјесности, од пропадања, страх који притиска човјека који нема начина да га каналише. Прогресиван као и деменција. Љубав се уводи ненаметљиво, дискретно, без холивудске патетике која је празна љуштур; љубав према ближњем, према човјеку, према срећи, па и према животу; најразличитије схваћена искрена љубав.

Нарочит значај за разумијевање *Арзамаса* имају симболи. Мотиви смрти и љубави су истовремено и симболи лоше и добре стране живота. Мјесто које мотив љубави заузима и начин на који га Ивана Димић третира неодољиво подсећају на детаљ из словенске митологије. Између доживљаја љубави и старих српских лесника¹ може се поставити знак једнакости. Љубав у *Арзамасу*, као и лесник по народном вјеровању, не дозвољава да циклус живота буде прекинут. Она је залога за живот, иако понекад недовољна. Лесник није зао, али ужива у обмањивању људи, нарочито жена. Често зна да наведе човјека на погрешан пут, да га затим

¹ Лесник је шумски дух из старословенске и старе српске митологије који је познат као чувар шуме и гарант обнављања и трајања живота. Име је добио по старословенској ријечи *лесъ*, што значи шума. По природи је добар дух, али воли да замајава и обмањује људе, којима се не приказује јер уништавају његово станиште. Оборено и разбацано дрвеће у шуми, те преплашене животиње, знак су борбе лесника око територијалног права.

разболи и „голица” до смрти. Онај коме је лесник прешао пут изгубиће се у шуми. Није ли исто и са љубављу? Не наводи ли нас љубав да се изгубимо у шуми живота, не наводи ли нас на тугу, па ипак волимо живот јер волимо ближње. Отуда веза љубави и лесника у *Арзамасу*. Ивана Димић полаже пажњу на прошлост, на вријеме којег више нема.

Ликови (а под ликовима се подразумева и свако „ја” или „он”) заузимају различите перспективе, а од промјене перспективе зависи и начин на који ћемо, кроз њихове очи, посматрати свијет. Промјена перспективе је нарочито значајна у односу мајке и ћерке, у драмском дијелу текста. Од начина на који се посматрају одређени догађаји зависи и начин њихове рецепције, па отуда оправданост става Предрага Бајчетића да су *Арзамас* „разговори који се чине комички, а нису – размишљања која се чине тужна, а нису”. У разговорима и размишљањима је сва тегиба али и комичност односа двије жене. Положај дементне старице персонификује цијело друштво. У ријетко које вријеме као у XX и XXI вијеку је деменција оправдана дијагноза комплетног друштва, болест популације одраслог животног доба, и можда најпримјеренија Балкану. Госпођа мама је издвојен, драгоцјен и пластичан примјер пропадања интелектуалних способности и виших менталних функција друштва. Као да је савременом човјеку лесник прешао пут, па је осим у простору изгубљен и ментално и интелектуално. Изгубљена је и меморија, колективно памћење цијелог савременог друштва које клизи ка смрти, не схватајући то, живећи у далекој, најчешће измаштаној прошлости, митовима и вјерованјима. Љубав, као лесник, не дозвољава да се прекине нит у густој шуми живота, међу људима који су најгори од свих животиња. Та шума, округна, немилосрдна и опасна, са тешко ухватљивим добрим лесником који се љубав зове, је Арзамас, простор страдања, сједињења среће и смрти, простор константног ужаса ка којем човјек својевољно хрли.

Ивана Димић се дотакла питања умјетности, савременог доживљаја њеног мјеста у животима оних којима је насушна потреба. Арзамас је и у том смислу простор у ком обитава затворено и отуђено друштво. Он обесмишљава значај појединца, макар он био и умјетник, који постаје само скуп особина, љуштура која вјекovima обитава у површинским слојевима земље и ствара погрешну слику уводећи у заблуду онога који је анализира. Арзамас на микроплану је стан у ком се одвија деструктиван однос мајке и ћерке.

Ауторка осликава заборављен свијет који је међу нама, заборављене људе, судбине, трагедије. И тако се умножавањем слика појединаца добија слика друштва. Савремени човјек је усамљен и изгубљен; живи у далекој прошлости, тумара у садашњости и нада се будућности за коју није сигуран да ли уопште постоји. У вријеме кад појединац постаје центар универзума, али само да би као такав остао сам и био брже заборављен, нема колективног духа, емпатије, спремности на помоћ. Зато једно

од многих „ја” у *Арзамасу* гледа уплаканог човјека са прозора, без спремности да помогне, а оно што види ствара тјескобу и лоше расположење. „Ја” у *Арзамасу* бјежи од контакта са другим особама да би у стању отуђености и самоће пожељело смрт као исписницу из живота. Љубав је једини мотив који се супротставља надирућем нихилизму.

Кратки прозни фрагменти допуњују оно што драмски текст оставља празним, али не дословно него симболички. Јер ту су двије слике свијета које се стапају у једну, а еквивалент јој је смрт. Живот је црно-бијели незанимљиви мозаик у ком је императив гледати своја посла и бјежати од свих видова укључивања, борбе и друштвене активности. Тужна страна постојања савременог човјека. У овом смислу *Арзамас* се уклапа у егзистенцијалистичке текстове доносећи рашчлањивање живота на најситније детаље. Свако „ја” или „он” се укључује у групу, која не постаје заједница. Истицањем појединачног и афирмацијом политике окретања главе и затварања очију гуши се индивидуално људско и напосљетку све се препушта бесмислу.

На крају, свијет *Арзамаса* је свијет страдања и страха, свијет који не доноси љепоту и мир, свијет на какав смо навикли, али са којим се не миримо. Тематско-мотивски, а посебно на нивоу идеје, ово је изузетно занимљиво дјело, које, међутим, одаје утисак несрећености и недовршености. Разбијеност структуре и превелика самосталност појединих фрагмената нарушавају цјелину до те мјере да се поставља питање да ли се *Арзамас* може схватити као једно. Ова књига је остала негдје на прелазу између драме, збирке прича и романа, што се испоставља као мана. Уколико је то изведено свјесно, с намјером да се формом и структуром утиче на слојевитост значења, није било нарочитог успјеха у томе, већ се, напротив, сада то доживљава као озбиљан пропуст.

Горан РАДОЈИЧИЋ

ЗАУМНИ ПРОСТОР ЗАВИЧАЈНОСТИ

Мирко Демић, *Пушња из зоре*, Агора, Београд 2016

Година 2016. уједно је и година када је велико завичајно петокњижје Мирка Демића (1964), које се на посебан начин бави феноменом Срба у Хрватској, добило своју коначницу са романом *Пушња из зоре*, од аутора означеног као фантазмагорија и истински почетак велике епопеје, коју редом још чине *Молски акорди* (2008), *Ашака на Ишаку* (2015), *Трезвењаци на њијаној лађи* (2010) и *По(в)рајинички реквијем* (2012).

Са свешћу о комплексности теме коју је пред себе ставио, аутор је сматрао својом обавезом да као „сведок завршног чина нестајања једног